

figyelmünket arra is, hogy Lear bolondja a világ színháztörténetének egyik nagy szerepe. Ez már a romantika korában is köztudomású volt ugyan, és Pesten, Egressy mellett és után László, Szerdahelyi, majd Halmi és Ujházi adták. Jókai, a színház remek ismerője, tudta ezt jól; lekicsinylő megjegyzése (id. 124.) sajnos, annak az anekdotázó kedvnek a szüleménye, amelynek kedvéért „a nagy mesemondó”, hogy stílusosak legyünk, nem-egyszer „csapot-papot elfelejtett”. Fekete munkája alapján bizonyítottnak vehető, hogy Petőfi a szó pozitív értelmében vett modern színész lehetett, jó karakterformáló, elsősorban jellemkomikus, de nem minden tragikái árnyalat nélkül. Tehetségének, sikereinek bizonyítását készséggel elfogadjuk. Sem a jelentéktelen külső, sem a „tompá” hang nem volt akadály a valódi tehetség számára soha. Ekho, „a német színészet atyja”, jelentéktelen külsejű volt, Halmi, egyik legnagyobb tehetségünk a magyar színpadon, csúf, egy-egy hatásos szerep megformálása után mégis „a szép Halmit” emlegeti a kritika. A hang minősége már problematikusabb volt. Megvan ennek a maga reális indítéka. Scribe-ig kevés az ügyes, pattogó párbeszéd, sok az egyfolytában elrecitálásra kerülő szöveg. Rossz hangszín sem okoz zavart, ha a színész néhány percenként mond egy-két mondatot, de gondoljunk egy jelentősebb Shakespeare-, Schiller-, vagy akár Kotzebue-szerepre: itt bizony beszélni kell, előadni, esetleg szavalni. Jegyezzük meg azonban, hogy a kortársak szerint Egressynek is rossz volt az orgánuma, de azt azért Jókai sem mondta, tréfából sem, hogy Egressy nem jó színész.

Néhány kevésbé jelentős kérdésben volna megjegyezni valónk. A színművek jegyzékénél a szerzők mellett érdekes lett volna a fordítók feltüntetése is, hiszen eredeti dráma-irodalmunk szegénységén az olykor igen színvonalas fordítók buzgalma segített. — A kecskeméti műsorban szereplő Batory Mária aligha Erkel operája: az öt felvonásos szomorújáték az országszerte népszerű Dugonics-Moór Anna-féle prózai mű, Soden *Inez de Castro*-jának magyarítása lehetett. — A *Béla futása* sem annyira Kotzebue szerzőségéről, mint Ruzitska József zenéjéről („Hunnia nyög letiporva”!) nevezetes. Munkácsiné Mészáros Anna, Munkácsy Flóra édesanyja, nem az újságíró-besúgó Munkácsy János, hanem Munkácsy Pál vándorszínész özvegye volt. Kisebb elírás még több is akad. — Színházi vonatkozás, s így talán megemlíthető lett volna Petőfinék Lendvaynéhoz írt költeménye, „Én Istenem, mindenható vagy!” Bizonyal érdekesen utal színészpálya és költői frazeológia kölcsönhatására a Rózsavölgyi Márkórol írt költemény: „Mi van benne? Hegedű és koldusbot, Hegedű és koldusbot.” (Karl Holtei: *Babérfa és koldusbot* c. szín-

művét 1843. márc. 14-én adták Szabóék Kecskeméten, valószínűleg Petőfi is játszott benne, lévén elég nagy gardát igénylő darab.) — Még egy jó tanács: színházakra vonatkozó levéltári anyagot ne vidéki levéltárakban keressünk, hanem az Országos Levéltár helytartótanácsi iratai között, Fond C 51.

Összefoglalva az elmondottakat: Fekete Sándor munkája kitérő, példamutató szorgalommal és kritikai érzéssel megírt részlet-tanulmány, a kiegészítő, inkább elméleti síkon mozgó második kötetet érdeklődve várjuk. Csak gratulálhatunk az irodalomtörténetírásnak, ha a kutatók egy-egy probléma megvilágítására már a levéltári források mélységéig leszállnak. Jó mestereik lehetnek. A színháztörténetben ilyenek, sajnos, nincsenek.

Mályuszné Császár Edit

[Fülszöveg] Csanak Dóra: Vörösmarty Mihály-levelezés — Csokonai Vitéz Mihály-levelezés — Ady Endre-gyűjtemény. Bp. 1967. Akadémiai K. 199 I. 4 t. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai. 3.)

A Magyar Tudományos Akadémia legrégibb intézményének — hiszen alapítását mindössze egy esztendő választja el a Tudós Társaságtól —, a 143 éves Akadémiai Könyvtárnak a Kézirattára három esztendeje jelentős vállalkozásba kezdett, amikor megkezdte régi tervének valóra váltását nyomtatott katalógus-sorozatának a megindításával. Fennállása alatt a könyvtár valóságos gyűjtőhelyévé vált a magyar szellem és a nemzetközi tudományosság java alkotásainak. Több mint egymillió könyvtári egységgel rendelkezik, s ebből 250 ezer a kézirat. A Kézirattár gyűjteményeit a tudományos hagyatékokon és a 125 kötet kódexen kívül (melyek közt 12 középkori magyar nyelvemlék van) irodalmunk kutatói számára pótolhatatlan értékűvé nagy írónk hagyatékaik teszik, melyek közül Ady Endre, Arany János, Balázs Béla, Batsányi János, Berzsenyi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc, Kőlcsey Ferenc, Móricz Zsigmond, Vörösmarty Mihály, Zalka Máté hagyatékaik a legjelentősebbek.

Kéziratgyűjtemények katalógusának közreadása — úgy érezzük — aligha szorul indokolásra. „Katalógus-publikálás nélkül a kéziratári állomány nagy része holt anyag marad, amelynek használata sokszor a véletlenre van bízva... A kutatóknak nem lehet biztos és állandó értesülése a kéziratforrásokról. Fáradtságos, időtrábló kutatásokkal

kell kéziratarról kéziratára mennie, amíg egy író vagy tudós megfelelő kézírataira, levelezésére, személyi irataira rábukkan... Mert míg a nyomtatott kiadványok megjelenéséről bibliográfiákból, ismertetésekből minden szakember értesülhet, addig kéziratok lelőhelyéről, hozzáférhetőségéről, sőt gyakran még létezéséről is csak a kéziratári katalógusok adnak fölvilágosítást."

Csapodi Csaba írja a fentieket a sorozat 1966-ban megjelent első kötetének előszavában. Akkor Balázs Béla hagyatékát publikálták, majd Zalka Máté kézíratait, s legutóbb (még 1967-ben!) a Vörösmarty — Csokonai — Ady gyűjteményre került sor.

A három prominens személyiséget pusztán a kéziratári helyszámozás jelzeteinek folyamatossága fűzi össze. Ezzel kezdődik meg ugyanis a Kézirattár állományának tekintélyes részét kitevő úgynevezett „Gyűjtemények” anyagának közreadása. Létrejöttek történeti hagyományai vannak, és megtartásuk nem áll ellentétben a provenienciá elvének következetes alkalmazásával 1955 óta kialakított „Új (numerus currens) sorozat” elvével. További különtartásokat és elnevezéseket az indokolja, hogy „valamiféle személyi vagy tárgyi szempontot alapul vevő gyűjtés hozta őket létre”.

A jelen kötetben való könnyebb tájékozódás érdekében a három gyűjtemény anyagát színes választólappal különítették el egymástól. Mindhárom részt (a korábban megjelent Balázs és Zalka hagyatékokhoz hasonlóan) a gyűjtemény kialakulásának, a Kézirattárba való bekerülésének sokszor igen viszonytárgyas története vezeti be. (Lám, a kéziratoknak is megvan a maguk sorsa!) A kutatók tájékoztatására mindegyik rész függelékében utalnak a Kézirattár más részeiben, egyéb hagyatékokban stb. található Vörösmarty-, Csokonai- és Ady-anyagra. (Ezek részletesebb feltárására a kéziratári katalógusok további kötetekben, a raktári jelzetüknek megfelelő helyen kerül majd sor.) Végül mindhárom részhez névmutató (Adynál egész mutató-rendszer) járul, s egy-egy részt néhány kézírathasonmás rekeszt be. A kötet végén a bevezetés szövege francia nyelven olvasható.

A *Vörösmarty-levelezés* katalógusa 275 tétel — nagyrészt levél — leírását tartalmazza, a levélírók nevének betűrendjében, azon belül időrendben. A függelékben az egykori Vörösmarty-szoba kézíratainak, egyéb kéziratoknak és leveleknek, valamint Vörösmarty életére és működésére vonatkozó dokumentumoknak, képeknek a jegyzékét kapjuk. Magát a levelezést a költő művei kritikai kiadásának 17—18. kötetében Brisits Frigyes rendezte sajtó alá. A katalógus szerkesztője minden esetben utal az illető levélnek a kritikai kiadásbeli sorszáma. A teljes

Vörösmarty-gyűjteményben 111 Vörösmarty-levél található. A hozzá írt levelek száma 183. A katalógus névmutatója 102 személyt sorol fel, ezek nagyobbik része címzett vagy levélíró.

A *Csokonai-levelezés* katalógusa is betűrendben közli a költő leveleit, a hozzá és az anyjához írtakat, a róla életében és halála után írt költeményeket. Ezután függelékben következnek a kötetekbe kötött autográf kéziratok és másolatgyűjtemények, majd a Kézirattár egyéb Csokonai-levelei, valamint életére és működésére vonatkozó kéziratok, dokumentumok. Leveleinek száma 59, ebből 18 másolat, a mások által írt levelek száma 129. A katalógus névmutatója 112 személyt regisztrál.

Terjedelmében és rendszerezettségében is leggazdagabb az *Ady-gyűjtemény*. Annak ellenére, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és a Petőfi Irodalmi Múzeum is jelentős Ady- emlékekkel, kéziratokkal rendelkezik, és jelentős mennyiségű lappang még magánosok birtokában, vagy elveszett a két világháború viszontagságai között — a gyűjteményben 21 darab autográf Ady-vers illetve töredék, 395 Ady-levél (ebből 371 autográf) található. Az Adyhoz írt levelek száma 549 (ebből 516 autográf). Bár az anyag jelentős része már megjelent, még mindig akad jónéhány kiadatlan darab is a gyűjteményben. Szinte teljes egészében ilyen a részben a költő családtagjaitól, részben barátaitól, tisztelőitől származó levelezés és iratanyag, mely még mindig feldolgozásra vár.

A gyűjtemény egyes darabjait (tartalmi és formai ismervek alapján) a bevezetésben is ismertetett 8 nagyobb és 9 kisebb, jól körülhatárolt csoportba sorolták. A katalógus — sajnálatos módon — mégsem ezt a rendet követi, hanem anyagát beszerzési egységekre bontva, a beszerzések időrendjében 35 római számmal jelölt csoportra tagolja. Külön táblázat tájékoztatja az olvasót ezeknek a beszerzési egységeknek a sorrendjéről (és néhányánál, a nagyobbaknál a címéről), mely a gyűjtemény tartalomjegyzéke lehetne, ha a lapszámokat is odaírták volna. A táblázat ezenkívül a beszerzés módját, az anyag növekedénapló-számát és a beletartozó kéziratok jelzetét közli. A függelékbe a Kézirattár régi szakjaiban található Ady-levelek, életére, életművére vonatkozó iratok, róla írt művek, illetve a vele kapcsolatos irodalomról szóló kéziratok kerültek. A katalógus összeállítója természetesen érezte, hogy a kutatók egy részének ez a rendszer megnehezíti a tájékozódást, ezért többféle mutatót állított össze. Az általános névmutatón (300 név) kívül külön mutató tájékoztat Ady verseiről (119 vers 128 példányban), az Ady által írt és a neki szóló levelekről, valamint az Ady-képekről.

Az 1200 példányban megjelent kiadvány, melynek a változatos tipográfiával jó áttekinthetőséget és olvashatóságot biztosítottak, a korszerű és napjainkban egyre inkább elterjedő ofszet eljárással készült. Csanak Dóra gondos, színvonalas, a szerkezetet érintő megjegyzésünk ellenére jól kezelhető katalógust készített. Az egyes részek elé írt bevezetői jól foglalják össze a gyűjtemények kialakulását, előtörténetét. Várjuk a sorozat folytatását!

Reguli Ernő

Rosszijanov, Oleg: Zalka Máté. Ford.: Bárány György. Bp. 1968. Gondolat K. 159 l.

Oleg Rosszijanov Zalka Mátéről írott monográfiája a forradalom vonzaskörében alkotó ember gondolatvilágát és életművét mutatja be. Ez a gondolatvilág és életmű internacionalista. Ezzel az alappal illeszkedik be irodalomtörténetünk szocialista realista szakaszába, és ezzel lett szerves része a szovjet irodalomnak is. A szervesség nem túlzás, mert ez az életmű a forradalomban részt vett hadifoglyok és orosz munkások-parasztok közös politikai, katonai és emberi élményeiből fakadt. Zalka maga mondja munkásságáról: „Ez csak nyersanyag, csak vázlat. De ha ezt a vázlatot én nem írom meg... ki tudja majd holnapután, hogy mi fájt Kovács Jánosnak, mialatt Szibériában harcolt, és ki tudja majd, mit remélt Nagy István, amikor Taszent alatt ment szuronyrohamra?... És ezt mégis tudniuk kell majd másoknak, akik az új Magyarországot építik.” (*A magyar irodalom története 1919-től napjainkig.* Bp. 1966. 782.)

Az emberábrázolás új aspektusa ez, amit Oleg Rosszijanov gondosan elemez *Liu elvtárs* és az *Otthon* című elbeszélések alapján. (44–47.) Liu Szat-szen és Kis Gábor olyan kisemberek, akik túllépnek a „lövészárók barátságán”, amin sem Ady „mesebeli János”-a, sem Móricz Zsigmond „Kis Samu Jóská”-ja nem léphetett túl. Ilyenformán Zalka új témavilágba csapott át, megragadva a forradalom és polgárháború történelmi lehetőségeit. Ő (Zalka) „... inkább a belső átalakulások ábrázolására teszi a hangsúlyt” (Garamvölgyi József: *Zalka Máté.* Arcképek... Kossuth Kiadó, 1967. 190.), és ezt az átalakulást a forradalom eszmei vonzóerejével indokolja.

Zalka más hősei vagy válaszúton gyötörődnek (*Mese az örök békéről* 53–59.), vagy cselekvő forradalmárokká válnak (*Ivanov, A hős szabócska* 64–67.), de benne élnek a polgárháború utáni szovjet valóságban is, és tapasztalják, hogy „A komoly, becsületos

munkáserkölc és a forradalom önzetlen romantikája mindenütt győzedelmeskedik a kispolgári egoizmus és a nyárspolgári rosszindulat felett.” (73.) — (Lásd még *Lázadás, Fordulat, Orvtámadás, Purgatórium* 73–80.) Rosszijanov könyvének kiemelkedő fejezetei „A Doberdó” és a „Lukács tábornok” címűek. Az egyikben Mátray Tibornak, a regény hősének, „az új történelmi kor fiatal emberének vonzó alakját”... vizsgálja, aki „...rátér a népfelszabadító harc útjára.” (136.) A másikban Zalka Máté lelki hajtóerejét indokolja, amely őt Egertől Novo-Nikolajevszken át Huescaig emelte. A két fejezet ugyanazt bizonyítja: Zalka életművében „az új történelmi kor” (kiemelés Rosszijanovtól) hiteles irodalma és az alkotó „... gazdag, összetett, színes életútja s spanyolországi halála” (Garamvölgyi: i. m. 183.) ötvöződik. Rosszijanov az ember és irodalom hitelét Amundsen memoárjaiból vett idézettel jelképezi: „Az ember nem tud hozzászokni a hideghez...” (142. l.) Zalka sem tudott belenyugodni abba a történelembe, amely az embereket kiszolgáltatta. Ezért életre-halálra azonosult az új történelemmel, a forradalom és polgárháború, a szocializmus ügyével szovjet földön, de fájt neki a régi is: a reakció dölyfölése Magyarországon. Az egyik hőssé emelte, a másik fekete listára tette. Ez a kettősség kiélezte történelmi szemléletét, átlátott az országhatárokon. Azzal a tudattal kellett élnie, hogy amíg ő a második hazában szabad emberként harcol, az „édes haza” itthon szenved. És ha hazája szenvedésein kívül még valami bántotta Zalkát, az író, akkor az az a tudat volt, hogy otthon szinte teljesen ismeretlen minden, amit tesz és alkot. „Magyar nyelven megjelennek Párizsban, New Yorkban, Chicagóban, Buenos Airesben, Csehszlovákiában, csak éppen Magyarországon nem!” — panaszkodik önéletrajzában. (149.)

A fájdalmat az „édes haza” már feloldotta. Az 1947-es Cserépfalvi kiadást követő hazai szövegkiadványok sorozata, a felszabadulás utáni Zalka-irodalom terjedése ezt igazolja. Ifj. Kozocsa Sándor összeállítása a legfontosabb irodalomra hívja fel a figyelmet. (155–56.) Természetszerű, hogy a Zalka-életmű terjedése, hatóereje a felszabadulás után erősebb tápot adhatott az internacionalista gondolkodásnak a hazai irodalomban.

Rosszijanov monográfiájában nem követi az egysíkú szerkesztést. Az életrajzi adatok közé cselekményes, sőt izgalmas részleteket illeszt be (30–31.), tájékoztat a 20-as évek emigrációs irodalmának szerveződéséről. (68–72.) A „Lukács tábornok” című fejezetben viszont a szemléletes leírás módszerét követi, amellyel Zalka Máté sugárzó emberi egyéniségét hozza közel az olvasóhoz.